

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

© Jasmina Mihajlović, 2011.
www.khazars.com

© 2014 za ovo izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-01159-3

Izražavamo zahvalnost „Legatu Milorada Pavića“
i Jasmini Mihajlović na pomoći prilikom realizacije ovog izdanja.

Milorad Pavić

MALI
JE SVET

Priredio Aleksandar Jerkov

Beograd, 2014.

SADRŽAJ

1. Vino i hleb 9
2. Cvetna groznica 17
3. Zbirka Romana Meloda 21

4. Partija šaha s meksičkim figurama 31
5. Život i smrt Jovana Siropulosa 37

6. Crveni kalendar 41
7. Partija šaha sa živim figurama 45

8. Priča o travi 79
9. Lov 83

10. Princ Ferdinand čita Puškina	103
11. Plakida	111
12. Dva studenta iz Iraka	115
	
13. Šekspirov vrt	133
14. Vašar gusaka	137
15. Biografija Dunava	141
16. Dve lepeze iz Galate	145

MALI
JE SVET

VINO I HLEB

U

jak mi je pričao kako su u Galiciji 1916. godine pili „tokajac“ sa Kozacima. On je služio u austrougarskoj konjici, kao husar u mađarskim jedinicama poslatim na ruski front. U tim jedinicama bilo je mnogo njegovih zemljaka, Srba iz Banata, koji su kao i on prisilno mobilisani i upućeni u Galiciju. Godine 1916. oni su čitavu jesen i zimu proveli u rovovima naspram kozačkih konjičkih pukova, koji su život u zemunicama „kaljavih očiju“ podnosili isto tako teško kao i ulani u ujakovom rovu. Ali, primirje je trajalo i živelo u blatu. Sa ujakom bio je u istoj jedinici i jedan podoficir iz naše porodice, od Kojinih, po imenu Rada Kojin. O Božiću te godine on je dobio od kuće bačvicu tokajskog vina i ujaku je palo na um da to vino podele sa Kozacima koje su s druge strane fronta već nekoliko meseci gledali u rovovima, i koji su u isto vreme i sami proslavljali Božić.

– Na našoj strani fronta i tako ga nemaš s kim popiti – rekao je on Radi – sve je ovde svoj šokački Božić preturilo preko glave još prošle godine. Pošto su i inače često razgovarali preko mušice, jer jezik nije bio nikakva prepreka i Ukrajince su razumeli koliko i moskovske jedinice, ujak je doviknuo na rusku stranu nekoliko reči i objasnio svoj predlog. Trebalo je da iziđu iz rovova, da se nađu na „ničijoj zemlji“ između dve vatrene linije, da tu sednu, popiju zajedno vino i

da se potom vrate svaki na svoju stranu. Kozaci su prihvatili poziv bez ustezanja i obećali da će poneti hleba...

*

– Rada Kojin i ja odaberemo još dva dobrovoljca – pričao je ujak – između svojih konja vežemo ćebe, u ćebe stavimo bačvicu tokajskog vina i pored bačvice sakrijemo četvrtog saputnika, nekog Cvetka Ruđinčanina, s puškom. Taj Cvetko Ruđinčanin živeo je takođe u našoj porodici u Pančevu još kao deran i pomagao, obično, da se skuva jelo za paoriju na radu. Posluje on tako, sećam se, oko velike peći što se pali spolja, iz treba slamom, pa zaspi. Pred zoru, kad je najhladnije, mati ga umota u ponjavu, iznese na dvorište i stavi u kola. U kolima se puši ogromna šerpenja tek skuvanog paprikaša, u njoj pliva desetak piladi; na svaki kljun po desetak nokli, a ozgo po svemu s pedlja masti crvene od aleve paprike. Pod kolima ker pun čičkova i buva vezan za lanac, lanac je vezan za rudu, a lancem za rudu fenjer, koji pas mrzi i od kojeg okreće glavu u noć. Mati sedne u kola, ošine konje koji njuše pomrčinu i pune je parom, pa krene na salaš da nosi ručak radenicima. Ruđinčanin spava u kolima pored mene; greje nas pileći paprikaš i bude ogromni tek ispečeni hlebovi kojima još glasno puca kora, a oni mirišu uz nos i grebu obraz kao uštirkani, topli jastuci od perja. Kroz prozirno platno kojim je šerpa povezana vidi se da je i unutra, u paprikašu još noć kao i duboko u nebu, a zatim i u šerpi kao i napolju, oko nas, počinje polako da sviće. Kad stignemo, onda nam postave, mi sednemo ukrug po zemlji s radenicima, a oni piju rakiju, prismaču sir i luk, prde naizmenično ćutke i svi čekamo da se razveže šerpenja, a onda zasučemo rukave i lovimo po njoj pilad komadima hleba. Ruđinčanin

već tada pokazuje prve predznake svoje velike veštine. Baca kamen uvis i pogađa ga drugim kamenom, ili grudvom ubija pticu u letu. Jezikom vezuje u čvor peteljke višanja, a konji, ni oni najobesniji, ne dospevaju nikad da ga ujedu. U vojsci je dobar na sablji, naročito kada se brani, a puškom uspeva da učini ono isto što s jabukama dok opadaju s drveta radi rukom. Sačeka da dune vetar, a onda nasumice zahvati prvu koja opadne pre no što dodirne zemlju. Ukratko, on misli veoma brzo, na razne stvari i u sva tri vremena odjednom, kao oni gudci što sviraju u isti mah na sve tri strune. E, taj Ruđinčanin, koji je izrastao u momčinu i s nama oteran u Galiciju, našao se o Božiću 1916. uz bačvu tokajskog vina s puškom u ruci, skriven u ćebetu razapetom između dva konja. Sa zadatkom da motri na Kozake i da otvori vatru na prvi sumnjivi potez koji primeti...

Konje smo pojahali još u rovu – nastavlja ujak svoju priču – i polako smo ih isterali napolje, na brisani prostor. Gotovo jednovremeno, s druge strane nekako iskosa pojavili su se Kozaci; njih četvorica na konjima, isukanih sabalja. Znao sam odmah da moram da pazim na dve stvari. Prvo, mnogo je zavisilo od toga kako drže sablje; ako ih nose okrenute kao da će udariti telućem ili pljoštimize, onda je dobro počelo. Ako pak budu nosili sablje okrenute sečivom nadole, onda će seći, a znao sam – nikada ne poseku kada se sretnoš s njima, nego te zahvate odostrag kada projašu i kada već misliš da si izmakao. Poviju se u sedlu kao da će leći po sapima i zahvate te preko leđa ukoso. Jahač u stvari samo zadaje udarac, a konj u trku svojom brzinom i snagom izvlači dalje strašan dubok rez. Onaj ko je jednom video čoveka tako posečenog tačno na sebi oseća pravac kojim je sablja prošla. Tako sam i ja tačno osećao na plećima od levog ramena pa ispod lopatice do pod suprotno pazuho jednu liniju koju je valjalo čuvati.

Kada su nam se približili, videli smo da jedan od njih nosi na sablji lepe bele hlebove, a da su ostali sablje okrenuli kao da će tući, telućem nadole obraćene. Išli su hodom i videlo se kako im blato prska po konjskim repovima, ali kada su stigli na odstojanje od pedesetak koračaji, odjednom su oboli konje i lako se i u trenu izravnali s nama. Trojica od njih su nas malo, za dužinu sablje, prošli, i tu su stali kao ukopani. Četvrti se zaustavio nešto ranije, ispred ćebeta s bačvicom i sa skrivenim Ruđinčaninom. Stajali smo jedan trenutak tako i jedni i drugi spremni na sve, a onda se Kozak ispred ćebeta naglo pognuo u sedlu i presekao užu kojim je ćebe bilo vezano za mog konja. I bačva i Ruđinčanin našli su se istog trenutka na zemlji i Kozak je nad njima stajao s isukanom sabljom još nekoliko časaka odmeravajući šta ću ja učiniti. Onda se naglo nasmejao, zabo sablju u blato i lagano sjahao s konja. To su učinili i svi drugi, pa smo učinili i mi. Seli smo na ćebe, otvorili tokajac i ispili ga, stalno pomišljajući na povratak i osećajući kako nas dva zavađena carstva gledaju, svako sa svoje strane fronta.

Ja nisam, kao ujak, bio u Galiciji i nisam pio vino s Rusima o Božiću između dva fronta koji posmatraju. Ne bavim se vojničkim poslovima kojima se morao baviti ujak, i ono što radim kao da ne donosi opasnosti koje je dugo podnosio on. Pa ipak i ja osećam da čovek može biti posećen kada misli da je opasnost već minula i da je sve rešeno i rečeno. Možda baš ovo što radim godinama, to, sa čime i nad čime sam proveo život, ti tekstovi koji lagano narastaju u knjige, rukopisi s kojima sam drugovao, bdeo i spavao, jeo i pio iz dana u dan, iz noći u noć, možda će se baš oni jednoga dana, kada već budem pomislio da je opasnost minula, okrenuti protiv mene i zahvatiti me po kozački unatrag i naknadno ko zna gde i kako.

I ja, kao i ujak, osećam na plećima od ramena ispod lopatice do pod suprotno pazuhu jednu liniju koju valja čuvati.

*

– Dok smo pili – nastavio je ujak priču – zapodenuo se razgovor i tako smo doznali da se jedan od Kozaka, po imenu Ilja Goli, u Kazani do rata bavio ikonopisačkim zanatom. Upitan da li je u svojoj radionici slikao i srpske svece, odgovorio je da je između 1898. i 1905. izradio bezbroj ikona Sv. Simeuna i Sv. Save srpskih i ispričao legendu koja se po ikonopisačkim radionicama u Kazani prenosila s kolena na koleno, vezana za njihove likove.

Povest ikonopisca Ilje Golog

počela je jednim pitanjem i nastavljena je u tom smislu.

– Ima li u vašoj zemlji – upitao nas je on – takvih mesta koja su nazvana prema imenima ptica?

– Naravno da ima – odgovorili smo svi i počeli da se pri-sećamo nabrajajući: Sokolac, Vranjina, Kragujevac, Kosovo...

– A znate li kako su ta mesta dobila imena? – upitao je opet Kozak, i mi smo začutili.

– E, ako ne znate, – nastavio je on – onda slušajte, pa ćete naučiti. To se kod nas, ikonopisaca zna.

Znate li šta su ikone? Zna se da je takvo pitanje bilo postavljeno Svetome Savi srpskom kada se vratio s puta po svetim mestima. Umesto odgovora, Sveti Sava je ispričao sledeći događaj. Putujući kroz svoju zemlju, on je neprestano krstio šume, reke, planine i naselja; kada se jednoga dana umorio od davanja imena i kada više nije mogao da izmišlja nova, seo je na kamen pred jednim selom i odlučio: ovo mesto nazvaću po imenu ptice koja prva preleti preko njega. U tom trenutku preko sela je preleteo golub i mesto je dobilo ime Golubac.

Slično se dogodilo sa Vranjinom, Kragujevcem, Sokolcem, Sjenicom, sa Kosovom i drugim mestima, po čijim se nazivima mogu lako još uvek poznati mesta konačenja Sv. Save i mesta njegovih umora. „Vidite li – glasio je završetak u priči Sv. Save – sa ikonama je slično. Niko neće u planini Sokol videti pticu nebesku, ali ona joj je, prelećući nad tim mestom dala svoje ime, isto kao što su sveti dali svoje ime i svoj lik ikonama, mada nas niko ne može okriviti da smatramo same ikone svecima...”

Po svemu sudeći – zaključio je Kozak – izgledalo je kao da Sv. Sava brani ovom pričom ikone od nekoga ko ih je napadao. A jesu li ikone zbilja bile napadnute? Zna se da je u trenutku kada su u grčkom carstvu pre više od hiljadu godina počeli stoletni sukobi između ikonoznavača i pristalica ikona, i sam vasilevs, car Konstantin, bio na strani jeretika. Bio je protiv obožavanja ikona Sv. Trojice, Hrista, Bogorodice i svetaca, a šta je pomenuta jeretička sekta htela da postigne borbom protiv ikona lepo se vidi iz jednog razgovora koji je nečastivi car vodio sa svojim najbližim saradnicima. To se događalo u ona davna vremena kada je iz carskog dvora bila obnarodovana zabrana svih molitava za pomoć upućenih Bogorodici i kada su na carigradskim ulicama ljudi bili hapšeni čak i ako bi, spotaknuvši se, izustili po navici uobičajenu uzrečicu: „Pomozi, Bogorodice!” Držeći u ruci kesu punu zlatnika zapitao je car Konstantin prisutne toga dana:

– Koliko vredi ova keska?

– Vredi veoma mnogo – odgovorili su neki. Na to je car istresao iz kese zlato na sto i ponovo upitao:

– Koliko sada vredi?

– Ništa – odgovorili su mu opet, na šta je on zaključio: – Isto tako i Marija. Marija je rodila Hrista, kao što je moja mati Marija rodila mene. Dok je nosila Boga u sebi, bila je dostojna poštovanja; ali pošto ga je rodila, ne razlikuje se ni u čemu od ostalih žena...

Mnogo kasnije, kada su posle stogodišnjih borbi ikone bile vraćene na zidove, u hramove pravoslavnoga grčkog carstva smešteni ponovo likovi Hrista, Bogorodice i svetih, a ikono-pisačke radionice opet otvorene širom zemlje, izgledalo je da su jeretici potpuno izgubili bitku. Međutim, pošto su na zidove vraćeni likovi Device, niko se nije setio da i u Konstantinovu kesu vrati zlatnike koje je car prosuo. Ako dobro tražite, oni se mogu naći i danas rasuti u ovom delu sveta, ali kesa svetlosti iz koje je zlato izručeno ostala je zgužvana u Konstantinovoj šaci. To je bilo isto kao kad biste vi, zadržavajući imena vaših mesta, proterali ptice sa vašeg neba. Osećajući da je njeno poštovanje umanjeno, Bogorodica je zadugo otišla iz ovog kraja sveta i poslednja stopa zemlje na koju je stala napuštajući Grčku bila je na Atosu.

Sveti Sava, dakle, nije uzalud i posle trista godina branio ikone – završio je Kozak priču – a mi ga u Kazani ne slikamo bez razloga kako s ocem na rukama nosi Hilandar, hram Bogorodice posvećen atoskom vavedenju...

*

Kada je priči bio kraj i kada hleba i vina više nije bilo, izljubili smo se, prekrstili, Kozaci su pojahali konje, potom izvukli sablje iz zemlje i lagano se vratili u svoj rov. Isto smo učinili i mi. Na ničijoj zemlji između dva fronta ostala je samo prazna bačva. Čim smo se našli u rovu uzeli smo Cvetka Ruđinčanina na odgovor. Nije nam nikako išlo u glavu zbog čega je propustio trenutak kada je trebalo reagovati i da li je bio svestan da smo za dlaku izmakli smrti. Jer, sve se zaista moglo završiti krvoprolićem, da Kozak koji je presekao užu nije na tome stao. Prava je sreća što Kozaci, otkrivši podvalu, nisu odmah sva četvorica, počeli seći. Praktično, to bi bilo četvorica na trojicu, jer Ruđinčanin u onom blatu ne bi stigao, uza

svu svoju brzinu, ni da se pokrene, a sve bi već bilo gotovo. Tada je Ruđinčanin dao neočekivan odgovor:

– Ja nisam pucao ne zato što sam reagovao sporije od vas, nego upravo obratno, zato što sam bio brži. Jeste da nisam na vreme video šta radi Kozak preda mnom, ali to je zato što sam gledao i zapazio nešto drugo, što mi se učinilo važnije, privuklo moju pažnju i zbunilo me. Posle, dok smo pili, ja sam stvar i dalje proveravao i došao do zaključka da se nisam prevario. Jeste li primetili da jedan od Kozaka, onaj, koji je nosio hlebove, nije bio Kozak nego Kozakinja?

– Kozakinja? – zanemeli smo. I dobro smo osmotrili Ruđinčanina, koji nam je odjednom izišao pred oči kao kost u nosu, u nekoj sasvim novoj svetlosti...

*

Ujak, koji je zapazio i u obzir uzeo sve sitnice; oblik i držanje sabalja, način njihove upotrebe, raspored konjanika, odnos frontova i brzinu konja, shvatio je odjednom da čoveku koji se bavi takvim stvarima doista mogu da promaknu neke sasvim druge, koje se zapaze možda po cenu glave, ali koje, eto, oni (da Ruđinčanina skrivenog u ćebetu nije bilo) ne bi nikada zapazili i shvatili. A zatim je još jednom izveo svoj ratnički bilans i došao sa zaprepašćenjem do zaključka da je Ruđinčaninovo zapažanje i sa čisto vojničkog stanovišta bilo presudno. Odnos nije bio četiri prema tri u korist Kozaka, kao što su ujak, Kojin i drugi pretpostavljali, nego tri prema tri, i Kozaci zato nisu sekli. I zato, jedino zato je ujak u Galiciji o Božiću 1916. ostao živ i mogao da ispriča kako je s Kozacima popijen onaj tokajac iz Pančeva...

Samo, on i danas oseća na plećima od levog ramena pa ispod lopatice do pod suprotno pazuhu, jednu liniju koju valja čuvati.

CVETNA GROZNICA

P

ribližavalo se proleće 1973. godine i ja sam znao da će sa prvim travama i ranim vejanjem peludi početi da me osvaja još jednom, po 34. put za ove 43 godine života cvetna groznica. Jedini lek, znao sam iz iskustva (a i on privremen), bilo je more. Ono je jedino moglo da me odbrani od mirisa koji su mi napadali nezaštićene i u to doba godine preosetljive nozdrve, oči, usne i kožu sve jače što su bili gušći i što se više približavalo sazvežđe Psa. Samo uši su mi ostajale pošteđene od tih mirisnih oluja. Isparenja, slani vetrovi, zadah pene, joda i morskih trava, koje su očigledno u ratu s kopnenim travama, sukob suvoće i vlage, uzimali su me brzo i lako u zaštitu dok god sam se nalazio u krugu njihovog zračenja. Putovanje u planine nije dolazilo u obzir, jer trave koje precvetaju u dolinama, nešto kasnije cvetaju u brdima i svako pomeranje u visine vraćalo bi me u fazu koju sam u dolini već bio preboleo. Trebalo je, dakle, silaziti što više, do samog nivoa mora. Ove godine rešio sam da taj silazak ne bude u pravcu Stona, gde sam obično letovao jedući dagnje s crnim hlebom i belim vinom, nego u pravcu jedne druge, južnije obale. Kako se niko od prijatelja nije rešio da u ovo doba godine kreće na put, pošao sam sâm uzevši sa sobom u kola plavu torbu s presvlakama, bocu vina, kesu poljskih gljiva, konzervu

pasulja i par krvavica. Lekove protiv cvetne groznice sa radošću sam odbacio i krenuo najkraćim i najbržim putem na jug preko Niša i Skoplja prema egejskoj obali. Usput, negde predveče, u Stobima sam se zaustavio za trenutak i noseći vino i hranu otpešačio do malog rimskog amfiteatra koji se nalazio skriven iza termi, spolja zasut i zarastao u trave, ali iznutra hladovit i skoro potpuno očuvan sa svojih 120 mesta u gledalištu. Tu sam mogao, zaštićen od sunca i cvetnog praha da predahnem i obedujem okružen kamenom, vlagom i pokojim strukom ločike, koja nije imala moć da mi naškodi.

Ušao sam na ulaz za glumce, stavio bocu i hranu na veliki kamen posred scene i brzo se povukao. Prikupio sam suve bivolje balege, nešto grančica punih skorelog blata, uneo sve to natrag na scenu i upalio vatru. Kresanje šibice čulo se, kao što sam očekivao i već ranije proverio više puta, potpuno jasno sve do najdaljeg mesta u poslednjem redu pri vrhu amfiteatra. Ali, napolju, izvan gledališta, gde su divljale trave i mirisi brusnice i lovorike, nije se moglo čuti apsolutno ništa što se događalo unutra. Vatru sam posolio da bi se izgubio miris balege i blata u njoj, a zatim sam gljive oprao u vinu i zajedno s krvavicama bacio na žeravicu. Sedeo sam i gledao iz hlada kako sunce na zalasku menja sedišta u gledalištu i približava se izlasku iz amfiteatra.

Kada je napustilo pozorište, skinuo sam gljive i krvavice sa vatrišta, otvorio pasulj i počeo da jedem.

Čujnost je bila savršena i svaki moj zalogaj odjekivao je na svakom sedištu ponaosob podjednako jasno, od prvog do osmog reda, ali svuda na drugi način, vraćajući mi zvuk natrag u središte scene. To je bilo kao da su gledaoci, čija su imena bila isklesana na pročeljima njihovih kamenih sedišta, jeli zajedno sa mnom, ili bar požudno mljaskali usnama pri

svakom novom zalogaju. Učinilo mi se da sam među tim imenima na pročelju sedišta razaznao i nekoliko ženskih imena. U svakom slučaju, sto dvadeset pari njihovih ušiju bilo je načuljeno u odjeku još uvek, i preda mnom je osluškivalo s napetom pažnjom i žvakalo za mnom čitavo gledalište u Stobima požudno udišući miris krvavice. Kada bih zastao, zastajali su i oni kao da im je zalogaj zapeo u grlu i napregnuto pratili šta ću učiniti. U takvim trenucima naročito sam pazio da sekući hranu ne porežem prst, jer sam imao osećaj da bi ih miris žive krvi mogao izvesti iz ravnoteže i oni bi sa galerije mogli kidisati na mene i rastrgnuti me gonjeni svojom dvehiljadugodišnjom žeđi.

Posle obeda komad krvavice sam bacio u vatru i ostavio da dogori, a potom sam ugasio oganj vinom, i cvrčanje ugašene vatre bilo je propraćeno na galeriji jednim prigušenim: *Psssst!* Upravo sam hteo da sklopim nož kada je iznenada dunuo vetar i naneo nešto cvetnog praha na pozornicu; kinuo sam i u istom trenutku posekao ruku. Krv je pala na topli kamen i zamirisala...

Ako sam dobro shvatio i upamtio šta se potom dogodilo, nije mi jasno ko sada piše ove redove.

